

Izvorni znanstveni članak

UDK: 316.72:32

Primljeno u uredništvo: 13. rujna 2006.

Prihvaćeno za tisak: 20. prosinca 2006.

Koncept političke korektnosti

RADULE KNEŽEVIĆ*

Sažetak

Polazeći od bitnih obilježja političke kulture multikulturalizma kao konteksta razmatranja koncepta političke korektnosti, ovdje se izlažu i razmatraju: podrijetlo ideje i određenje političke korektnosti, te napose njezine dimenzije kao političkog govora i kao polja političkog djelovanja. Na kraju se kritički pokazuju domašaji, prijevori i značenje koncepta političke korektnosti.

Ključne riječi: multikulturalizam, različitost, nominalistički i konstruktivistički govor, dvostruka distanca, suvremena utopija

1. Kontekst

Po vremenu nastanka i svojim dimenzijama koncept političke korektnosti dijete je ideje multikulturalizma.

Multikulturalizam možemo razumjeti kao deskriptivni i normativni pojam. Kao deskriptivni pojam, on "označava kulturnu raznolikost koja je posljedica postojanja dvije ili više grupa u okviru društva, čije vjerovanje i praksa dovode do stvaranja različitih kolektivnih identiteta." On je, dakle, povezan sa raznolikošću zajednica koja proistječe iz rasnih, etničkih, jezičnih, itd. razlika (Heywood, 2004, 231). Kao normativni pojam, multikulturalizam podrazumijeva "prihvatanje različitosti u zajednici, koje se zasniva na pravu različitih kulturnih grupa na poštivanje i priznavanje, ili na navodnoj koristi koju moralna i kulturna različitost donose društvu u cjelini" (Heywood, *Ibid.*).

---

* Dr. sc. Radule Knežević, glavni urednik i direktor Nakladno-istraživačkog zavoda *Politička kultura* u Zagrebu, Amruševa 8; e-mail: politickakultura@net.hr

On, dakle, prihvaća značaj vjerovanja, vrijednosti i načina života za postizanje samorazumijevanja i osjećaja osobne vrijednosti za pojedince i za grupe. Kritičari multikulturalizma upozoravaju da on kao koncept nije bez prijepora te da su multikulturalna društva u svojoj biti nestabilna i izložena sukobima. Oni, također, njegov normativni koncept, s pravom, smatraju primjerom i/ili obrascem političke korektnosti. Koncept političke korektnosti pojavljuje se u drugoj polovici i/ili potkraj 20. stoljeća kao jedan od odgovora na tada dominantne normativne koncepte u politologiji. Bio je utjecajan napose u kasnim devedesetim godinama prošlog stoljeća (Heywood, 2000, 7).

Promatran u kontekstu krize moderniteta, multikulturalizam, odnosno njegova politička kultura, ima nekoliko obilježja bitnih za razumijevanje koncepta političke korektnosti. Riječ je, prvo, o priznavanju i porastu vrednovanja različitosti kao strukturalno važnog elementa političke kulture. Stoga brojni teoretičari multikulturalizma (Kymlicka, Goldberg, itd.) u prodoru pojma različitosti vide bitni činilac pojave multikulturalizma i njemu primjerene političke kulture. Sastavni dio toga uvida jest i onaj koji upozorava da političke institucije proizašle iz zapadne političke kulture nisu u stanju da te različitosti uključe u svoje djelovanje, a čega su pokazatelji jačanje sfere civilnog društva i načela djelovanja civilnog društva i njegovih institucija. Radi se o tome da je opća politička ideologija Zapada političke institucije usmjeravala na to da pokušavaju od različitosti učiniti jedno prijelazno stanje na putu ka zajednici višega reda, ili pak različitost shvatiti kao osobnu i privatnu činjenicu kojom se te institucije ne trebaju baviti (Semprini, 132). Zasnovana na ideologiji političke jednakosti, zapadna politička kultura često različitost vidi kao prijetnju i antinomijsku figuru koja je izlaže opasnosti uranjanja u krizu identiteta. Sa toga stanovišta političku kulturu multikulturalizma se može promatrati kao generatora krize – krize legitimiteta, efikasnosti itd. (*Ibid.*)

Ali, sastavni dio te orijentacije i analize jest kriza politike. Suočena sa modifikacijom javnog prostora kojeg teško razumije a još manje može da njime vlada, suočena s krizom utopije jednakosti i sa preobražajem pojma građanina u pojam pojedinca, suočena s činjenicom da različitost 'preuzima moć' nad jednakošću, ali suočena i s obnavljanjem i rastom snage drugih paradigmi – ekonomskih, etničkih, religioznih itd.; politika ne uspijeva da opravda i ozakoni svoju ulogu i da racionalno objasni svoju ambiciju zauzimanja i očuvanja dominantnog mjesta u društvenim procesima. Simptomi te krize politike iskazuju se i u promjeni konceptualnoga rječnika političkoga. Problematika jednakosti prepušta mjesto problematici pravde; pojam eksploatacije pretvara se u nejednakost a klasni konflikti kao da se konceptualno preobražavaju u sukobe društvenih slojeva itd. (Semprini, 132-133).

Drugo, ključ i indeks te promjene jest prijelaz sa političke na etičku paradigmu. Politička kultura multikulturalizma – dijete krize moderniteta – ne

1

Obrat od koncepta politike interesa ka konceptu politike identiteta (Cerutti) označava, kako to pokazuje A. Giddens, kraj politike koju je promicalo prosvjetiteljstvo i Francuska revolucija, a koja je bila napose usmjerena na emancipaciju, jednakost i participaciju (Giddens, 214).

zasniva se samo na krizi i kraju velikih paradigmi,¹ već ona konstruira elemente nove paradigme koje multikulturalizam nudi kao kontrapunkt krizi moderniteta.

Kao odgovor na krizu razdvajanja etike i politike, etika povećava svoj utjecaj na kolektivne predstave i duboko se uvlači u javnu sferu. Brojne su manifestacije rasta moći etike. Od zahtjeva za priznavanjem koji se temelji na supstancijalnom i subjektivnom pojmu pravde, suprotnom formalnom i objektivnom pojmu jednakosti kojeg koristi modernitet; preko tekućih istraživanja u oblasti etike koja potiču razvoj programa političke korektnosti; do lingvističke zabrane i kodova ponašanja, npr. među spolovima, koji svjedoče o traganju za konsenzusom koji bi poštivao sve vrste senzibiliteta i koji bi svakom pojedincu poklanjao istu pažnju i tretirao ga sa istom ljubaznošću.

Drugi pokazatelj razvoja etičke paradigme jest masovno pribjegavanje pravnim sredstvima kao modelu reguliranja društvenih odnosa i uspostavljanja simetrije u međuindividualnim odnosima. U toj perspektivi pravo se koristi, da tako kažemo, protiv njega samog. Jer, multikulturalisti nisu naivni kada je riječ o stvarnoj nezavisnosti prava, stoga se oni, shvaćajući svoju ulogu kao garanta *super partes* jednakosti i pravde, pozivaju na pravo da bi u željenom smjeru razriješili određene situacije koje su izrežirane i predstavljene kao da njima vladaju istinske vrijednosti i "univerzalističke" tradicije (Semprini, 136). Time pravo igra aktivnu ulogu u razvoju etičke paradigme jer ono omogućava koliziju između privatne i javne sfere. Ono se često koristi u građanskim sporovima za reguliranje relacionih konflikata. Ti konflikti odnose se npr. na probleme kao što su: seksualno uznemiravanje, spolna i sve druge vrste diskriminacije, rasističke uvrede, koji su prije bili izvan domena zakonodavstva i pripadali su manje formaliziranim oblastima, odnosno smatralo se da ti konflikti pripadaju privatnoj sferi života pojedinca i otuda nisu potpadali pod udare zakona i prava.

Ne nalazeći odgovore na svoje zahtjeve za poštivanjem u privatnoj sferi, pojedinci su pozivom na pravo prenijeli svoje relacije i sociokulturološke sporove na javni prostor. Tako je pravo bilo pozvano, usprkos sebi samom, da formulira i nadomjesti nesposobnost privatne sfere da se uskladi sa sociokulturnim promjenama. Taj sve dublji prodor prava u privatni i relacioni prostor pojedinca P. Ricoeur naziva "moralizacijom prava". Oblikujući se u mjesto posredovanja i uvodeći kontinuitet između privatne i javne sfere, pravo doprinosi sve većem smanjivanju razlike između te dvije sfere što je bila jedna od odlika moderniteta.

Treće, u političkoj kulturi multikulturalizma otvara se i velika debata o teorijskim temeljima i mogućnostima spoznaje. Riječ je o debati između relativista i realista. Iako se racionalizam i relativizam predstavljaju kao suprotstavljeni pogledi koje treba ili prihvatiti ili odbaciti u cjelini, oni ipak u stvarnosti pripadaju jednoj zajedničkoj matrici unutar koje se o jednom može suditi samo na osnovi drugog i obratno (B. Latour). To u političku kulturu multikulturalizma unosi spoznaju da je istina sve manje stvar transmisije a sve više stvar uvjerenja. Komunikacijska paradigma pokretač je ove dinamike.

Ona je za semiosferu multikulturalizma ono što je znanje i obrazovanje bilo za politički prostor moderniteta (Semprini, 140).

2. Kratka povijest pojma i određenje

R. Feldstein u znanj knjizi *Political Correctness* (1996.) smatra da su izraz politička korektnost u javni govor izvorno uveli pripadnici američke ljevice kako bi opisali osobe koje pristaju uz rigidno prihvaćanje komunističke dogme. Zapravo, on se pri tome poziva na Herberta Kohla koji piše da su krajem 1940-ih godina taj izraz koristili američki socijalisti kako bi pogrdno i izrugujuće označili i moralno osudili osobe koje je lojalnost komunističkoj partiji vodila pristajanju uz pakt između Hitlera i Staljina. Riječ je, dakle, o osobama koje nište vlastito promišljanje čina i posljedica političkog djelovanja. U toj tradiciji izraz se kasnije jednacio s pojmom političke podobnosti koji je u staljinističkoj tradiciji označavao poslušničko i pokorno uvažavanje i prihvaćanje političke linije i načela političkog, socijalnog i kulturnog života kojeg je diktirao centralni komitet, odnosno partijski vođa (Feldstein, 5-7). Riječ je o prihvaćanju i označavanju samo tog stava kao politički podobnog što je, kako to pokazuje Hannah Arendt, obilježje totalitarizma čija je zbiljnost samoća, a načelo šutnja. Ipak, iz samog značenja političke podobnosti teško bi se ipak mogao izvesti moderni pojam političke korektnosti. Uostalom, engleski jezik, unutar koga je nastao moderni pojam političke korektnosti, za podobnost rabi riječi *suitable*, *apt*, *eligible* itd., a za korektan, *correct*, *straight-laced*, itd. Ali, njih su kao sinonime uzimali neokonzervativci kako bi svaki zahtjev za promjenom u političkom govoru ili političkom ponašanju označili kao bespogovorno slijedeње autoritarnih diktatura ili pokreta, pojedinaca, itd.

Međutim, U. Eco mnogo dalje datira povijest toga pojma. On navodi da je 1793. g. Vrhovni sud SAD (slučaj Chisholm protiv Georgije) procijenio da se prečesto navodi naziv države umjesto njezinih stanovnika zbog kojih država uopće i postoji, te da nipošto nije politički korektno, prilikom svečanosti i/ili držanja zdravica itd., spominjati SAD umjesto "naroda SAD".

Upotreba pojma u 20. stoljeću zabilježena je, navodi U. Eco, prvi puta u prvom poglavlju autobiografije senatora Roberta La Follettea iz 1912. g. Govoreći o svom obrazovanju na Sveučilištu u Wisconsinu, on kaže "da u to vrijeme nisu stekli korektne političke ili ekonomske poglede zbog nedostatnog izučavanja sociologije ili političke ekonomije..." (Eco, 10). Krajem prošlog stoljeća, kako pokazuje R. Feldstein, izraz je korišten kao samoironizirajuće sredstvo intelektualaca i znanstvenika. Ovdje je politička korektnost izraz vrijednosnog suda koji se koristi za razlikovanje dviju osoba, koje se čine sličnima, ali se nakon podrobnije analize uviđa da imaju bitno različite stavove o ulozi intelektualaca, odnosno znanstvenika. To su sudovi koji počinju rečenicom: "Njezini su/Njegovi su stavovi politički korektni, ali..." i slijedi

nastavak koji kaže da stavovi nisu dovoljni za kvalifikaciju te osobe (R. Feldstein, 5).

Moderno značenje pojam političke korektnosti dobiva, kako to pokazuje Jakob Levy, u lezbijskom feminističkom pokretu koncem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća. On se odnosi na skup ideja o politici, religiji i drugim pitanjima koje su koristili ljudi u smislu prihvatanja tih ideja "znam, znam...zvučim vrlo politički korektno" ili koji su to odbijali "To baš nije jako politički korektno od tebe" itd. Tu se izraz u osnovi koristi za ironično komentiranje vlastite nemogućnosti da se živi u skladu sa svojim idealima, sa priznavanjem kompleksnosti ljudskoga bića, ali i kao priznavanje granica do kojih je u postojećim društvima moguće živjeti u skladu s bilo kojim čvrstim uvjerenjem. To je, upućuje J. Levy, "prvo moderno značenje" ovog izraza (Levy, 34).

Neki autori nastanak modernog pojma političke korektnosti vezuju uz članke novinarkе Elinor Langer u *New York Timesu* iz 1984. (Hrv. enc.),² dok A. Schmidt smatra da je izraz politička korektnost prva upotrijebila Karen de Crown, godine 1975. u govoru na Nacionalnoj konferenciji žena, najavljujući da se njezina organizacija kreće u politički korektnom smjeru (Schmidt, 85).

Početak osamdesetih godina prošlog stoljeća pokret se raširio po američkim sveučilišnim krugovima kao mijenjanje jezika s ciljem ispravljanja nepravednih diskriminacija (stvarnih ili navodnih) te izbjegavanje vrijeđanja pronalaženjem riječi za lingvističke uporabe koje se odnose na razlike u odnosu na spol, rod, seksualna opredjeljenja, invalidnost, religiju, političko mišljenje itd.

Nema sumnje da koncept političke korektnosti izvorno smjera podizanju svijesti i senzibiliteta ljudi, posebno onih koji su u socijalno privilegiranom položaju, spram problema s kojima se suočavaju pripadnici manjinskih grupa i deprivilegiranih grupa u raznim aspektima privatnoga i društvenog života, uključujući nipodištavajuće poglede dominantne i "normalne" većine koji se odražavaju i u nazivima pojedinih grupa, odnosno njihovoj pejorativnoj konotaciji koje često nismo ni svjesni. Pri tome treba imati u vidu da politička ko-

2

Riječ je o jedinjoj enciklopedijskoj i/ili leksikografskoj odrednici na hrvatskom jeziku o političkoj korektnosti, koja glasi ovako: "Politički korektan govor, izbjegavanje naziva, fraza, riječi ili sintagma koje potiču predrasude ili bi mogle biti uvredljive za pripadnike različitih manjina ili skupina ljudi, jer se odnose na njihov spol, dob, spolnu usmjerenost, nac. pripadnost, tjelesni nedostatak i sl. Uvođenje politički korektnoga govora posljedica je dugotrajna nastojanja različitih skupina da se iz govora izbace određene riječi i nazivi. Temeljna je svrha polit. korektnosti da se takvom upotrebom govora izbjegava cjelovito označavanje ("etiketiranje") osoba s invaliditetom ili pak s nekim tjelesnim ili psihološkim osobitostima kako bi se na taj način otežavao nastanak predrasuda prema njima. Među najčešće prihvaćenim preporukama politički korektnoga govora svakako je nastojanje da se u tekstovima, od novinskih članaka do sveuč. udžbenika, riječi primjenjive na ljude (imenice, zamjenice, pridjevi) više ne upotrebljavaju samo u muškome rodu, već da se svaki put navode oba roda, npr. studenti/studentica, njemu/njoj. i sl. Upotreba politički korektnoga govora opravdana je do određene granice, unutar koje se nalaze sve osobe prema kojima (ili nekim njihovim svojstvima) u društvu postoje predrasude, ali ima suprotan učinak ako se u svakodnevnom govoru izbjegava za nekoga reći da je npr. spremačica, već se umjesto toga kaže "osoba zadužena za prostornu higijenu". (*Hrvatska enciklopedija*, t. 7., gl. ur. Slaven Ravlić)

rektnost podrazumijeva ono što se imenuje kao politički korektan govor, ali i ono što se razumije pod pojmom politički korektno ponašanje.

Na primjer, izraz 'hendikepiran' navodi na pogrđnu konotaciju, nečiji tjelesni nedostatak, za kojega pojedinac često i nije odgovoran, pogada njegovo cjelokupno ljudsko biće i određuje mu zaseban grupni identitet. Otuda pokret političke korektnosti smjera zamjeni obezvrjeđujućih naziva novim, koji bi trebao imati pozitivnu ili barem neutralnu vrijednosnu konotaciju. Pored toga "negativističkog" programa koji zahtijeva zamjenu obezvrjeđujućih izraza P.C. je razvio i jedan "pozitivni" program koji teži poboljšanju jezika. On sebi stavlja u zadatak da konstruira nove riječi i izraze kako bi se podigla vrijednost čiji je značaj podcijenjen, ne samo držanjem dominantnih grupa, već isto tako i govorom koji ne predviđa riječi da se oni označe na jedan poseban i dostojanstven način. Taj su cilj npr. posebno slijedile pristalice feminističkog pokreta. Otuda upotreba ženske lične zamjenice uz onu mušku u rečenicama u kojima spol subjekta nije preciziran. Jedna od preokupacija pokreta P.C. također se ogleda u odlici brojnih manjinskih pripadnika da kritički razmotre svoje ime kako bi učinili jasnijim svoj etnički identitet. U SAD-u Crnci su npr. prihvatili izraz *Afro-amerikanci* koji je zamijenio stari izraz *Black*. Ta ista riječ je 60-ih godina zamijenila onu još stariju *Negro* itd. (Semprini, 52).

Kako to piše Umberto Eco, ta priča o korekciji od ključne je važnosti jer naglašava bitni element političke korektnosti. Problem nije u tome što mi koji govorimo odlučujemo o tome kako nazvati 'druge', već u tome da drugima ostavljamo da odluče o tome kako žele da ih se naziva i ako ih novi pojam nastavi na ovaj ili onaj način smetati, da prihvate prijedlog nekog trećeg pojma (Eco, 10). Dakle, u konkretnim situacijama teško možemo znati koji pojam smeta ili vrijeđa one koji se u njoj nalaze i stoga je potrebno prihvatiti njihov prijedlog i/ili mišljenje. "Tipični slučaj je onaj kada je potrebno odlučiti o uporabi izraza 'osoba koja ne vidi' umjesto 'slijepac'. Sasvim legitimno se može pretpostaviti da nema ničega uvredljivoga u riječi 'slijepac' te da njezina uporaba ne umanjuje već čak pojačava poštovanje i solidarnost koje dugujemo onima koji pripadaju toj kategoriji: uvijek se s određenom uzvišenošću govori o Homeru kao o velikom, slijepom vizionaru. No, oni koji pripadaju toj kategoriji bolje se osjećaju kao osobe koje ne vide, a na nama je da poštujemo njihovu odluku (Eco, *Ibid*).

Kako se pokret političke korektnosti naročito razvijao u sveučilišnim kampusima u SAD, i to posebno na fakultetima društvenih i humanističkih znanosti, on je i time dobivao dimenzije projekta društvene i kulturne obnove. Kampusi su uvijek bili i mjesta snatrenja novih utopija sa svim ispadima i pretjerivanjima koji takve projekte prate, ali i počesto predmet nesmiljene kritike uljuđenoga svijeta i konzervativne svijesti. Na primjer, studentski pokret '68. bio je svojevremeno optužen za sve moguće grozote: seksualni razvrat, moralni prevrat, naklonost komunizmu itd. Danas se sa žalom mnogi sjećaju tog jedinstvenog iskustva mobilizacije i društvenog angažmana mladih ljudi koji je bio i uvod u postmoderno stanje.

3. Politička korektnost kao politički govor

U diskusijama o političkoj korektnosti sučeljavaju se dvije koncepcije govora. Protivnici pokreta političke korektnosti u njemu otkrivaju lingvistički totalitarizam³ i jezičnu policiju koju njegovi pobornici žele da uvedu. Oni polaze od referencijalne, odnosno nominalističke koncepcije govora. Govor je za njih samo sredstvo, kognitivna tehnologija koja omogućava imenovanje predmeta i stanja u svijetu oko nas. To stanje, svijet, postoji prije govora. Funkcija je govora referencijalna: označavanje putem imenovanja. Sa toga stanovišta voluntaristički pokret političke korektnosti, odnosno njegovi 'jezični amandmani' smatraju se nemogućim i nekorisnim. I dalje, svako nametanje 'imenovanja odozgo' izlaže se opasnosti da se razbije o zid navika i govorne prakse. Čak kada bi takva modifikacija uspjela da se nametne ostala bi bez efekta jer ne bi mogla ni u jednom slučaju da modifikira, odnosno promijeni realnost samu. Zastupnici ovog stanovišta često navode rečenicu: Slijepac neće biti manje slijep ako odlučimo da ga nazovemo 'čovjekom koji ne vidi'. Isto tako, čišćenje jezika od njegovih seksističkih idioma neće smanjiti diskriminaciju žena u svijetu rada ili politike. Iz ove perspektive govor je samo sredstvo priopćavanja saznanja, on je po definiciji neutralan i stoga izvan svakog ideološkog dosega. To što se govoru ponekad prebacuje odgovornost ili sudjelovanje u nekim određenim situacijama, koje on samo označava, zapravo znači da smo napravili grešku u pravcu uzročno-posljedičnog lanca i da smo simptome smatrali uzrocima. Modifikacijama samog jezika ne može se, dakle, doći do modifikacije društvenog stanja. Kada stvarni odnosi moći budu modifikirani, lingvističko oruđe će registrirati te promjene.

Pobornici projekta političke korektnosti brane jednu drugačiju koncepciju govora, njegova odnosa prema stvarnosti i njegove društvene uloge. Riječ je o konstruktivističkoj koncepciji. Sa tog stanovišta odnos između jezika i stvarnosti nije nikada neutralan, niti je jezik od te stvarnosti odvojen nekim ontološkim rezom. Govor je sredstvo koje duboko određuje način spoznaje svijeta, ali i način njegova predstavljanja. To je posebno razvidno kada je riječ o intelektualnim (idejama, konceptima, teorijama) ili društvenim (kategorijama, identitetima, tendencijama) konstrukcijama. Jezik je razumljen kao mjesto na kojem se kristaliziraju odnosi dominacije i isključenosti, ali i kao mjesto na kojem se ti odnosi dogovaraju, stvaraju i reproduciraju (M. Foucault).

Dakle, odnos govora i društvenog djelovanja nije neutralan. Govor ne samo da bilježi nejednakosti. On doprinosi njihovoj stvaranju, oblikujući percepciju koje jedno društvo ima o sebi samom i o grupama koje ga sačinjavaju. Važno je imati u vidu da kristalizacija takvog djelovanja govora ima svoju povijesnost, odnosno historičnost. Ona se u svakom trenutku podvrgava kri-

³ Tako u *Manifestu eventualizma* čitamo: "Odbijamo biti politički korektni. Politička korektnost je fašizam. Pišemo kao što mislimo, bez uljepšavanja." (Manifest eventualizma, u: *Zbornik eventualizma: Nagni se kroz prozor*, Celebar, Zagreb, 2006.)

tičkom preispitivanju i mijenjanju i time postaje suvremena. Promjena jedne riječi može uputiti saznanja aktera na neke druge pravce ili promijeniti pogled na ono što obično ostaje u sjeni. Otuda slijedi zaključak da činjenica promjene jedne riječi može da modificira stvarnost. Jedan slijepac neće biti manje slijep ako ga nazovemo 'čovjekom koji ne vidi', no ovaj drugi izraz može modificirati percepciju koju pojedinci imaju o sljepilu.

U težnji da 'očisti jezik' od svih termina koji ne poštuju različitost pojedina ili manjina i da konstruira nove izraze i nazive, pokret političke korektnosti nailazi na znatnu poteškoću koja se sastoji u pronalaženju riječi koja bi bila u stanju da ispuni taj zadatak. Napuštanje nazivlja koje je nastalo bez njihovog znanja: ulaženje u prostor recepcije koji je sve širi i širi uslijed modernog protoka informacija i promjena stilova života, traganje za moralno neutralnim jezikom ili sve veće korištenje tehničkih, znanstvenih i pravnih izraza, jer se oni smatraju garantom objektivnog viđenja stvarnosti i manje su podložni etnocentričnim i patrijarhalnim vrijednostima kojih je pun svakodnevni govor; pokazuje da pokret političke korektnosti, ipak, opet uvodi jedan proturječan odnos sa "referencijalnom i dualističkom epistemologijom koja i predstavlja predmet njegove kritike." Mnoga predložena rješenja pokreta političke korektnosti imaju iste temeljne nedostatke kao i rješenja pristalica referencijalne koncepcije: "ubjeđenje o postojanju objektivnih činjenica iznad riječi koje te činjenice označavaju, o postojanju jednog nekontroliranog govora koji te premise briše, o postojanju jedne čiste semantike koja bi bila lišena svake ukorijenjenosti u život i u interpretativne vidike pojedinaca" (Sempriani, 60)

4. Politička korektnost kao polje političkog ponašanja

Projekt političke korektnosti nastao kao projekt društvenog reguliranja, nadahnut etikom poštivanja različitosti, ne odnosi se isključivo na polje govora. On također istražuje i polje političkog ponašanja i pri tome pokazuje iste proturječnosti i granice. Riječ je o tome da jedno politički korektno ponašanje iziskuje obvezu poštivanja različitosti i nepostojanja obezvrjeđujuće slike o nekom pojedincu ili grupi u očima drugih. Rasistička, etnocentristička i seksistička ponašanja su u osnovi kritike i zahtjeva pokreta političke korektnosti. Kodovi ponašanja, kodovi oblačenja, kodovi suživota itd., koji su se javljali npr. na sveučilištu, imali su za cilj objektiviziranje ponašanja i utvrđenih i razumljivih normi, kadrih da odrede primjerena ponašanja pojedinaca.

U sferi ponašanja pristalice projekta političke korektnosti usmjerili su svoja istraživanja i akciju, vezana za reguliranje međuodnosa pojedinaca, ka pravnim postupcima i sferi prava. Pozivanje na građansko zakonodavstvo u težnji za reguliranjem relacionih i interpersonalnih sporova (npr. uvrede, uznemiravanja, pitanje građanske odgovornosti, pitanje poštivanja prava

osobe) u Sjedinjenim Američkim Državama je sve učestalije. Prodor ili prizivanje pravnog govora u sferu privatnog i u moralno prosuđivanje pojedinaca predstavlja jednu od najznačajnijih dimenzija programa političke korektnosti.

Suvremeni pojedinac suočen je sa dvostrukim problemom distance: prema samom sebi i svojoj unutarnjosti s jedne strane, i prema drugima i interpersonalnim odnosima, s druge strane. Pronalaženje te dvostruke dobre distance jest jedan od određujućih činilaca položaja pojedinca u suvremenim društvima (A. Ehrenberg). Međutim, u modernom društvu pojedinac nije samo izložen pritisku želje za uspjehom, za postignućima, za srećom itd., već je izložen i gubljenju tradicionalnih, obiteljskih, kulturoloških itd. uporišta. Stoga pojedinac sve teže uspijeva pojmiti samoga sebe i zauzeti dobru distancu i prema sebi i prema drugima. Postizanje te dvostruke dobre distance otežano je napose u potencijalno konfliktnim, nestabilnim društvima i grupama. Stoga se okviri ponašanja i druga nastojanja projekta političke korektnosti mogu razumjeti kao pokušaji da se odgovori na jedan istinski složen socijalni, kulturni i politički problem modernog čovjeka.

Iz povijesti političke kulture znamo da je načela tih odnosa pojedinac usvajao kroz proces zasnovan na dvostrukoj temporalnosti, tj. društvenoj (tradicija, običaji) i individualnoj (obrazovanje, socijalizacija). Ali, u povijesti je taj proces bio, međutim, dovoljno spor da je pojedinac mogao postepeno ovladati njegovim načelima. Pri tome su i prećutne konvencije, napose unutar pojedinih grupa, vršile funkciju regulatora odnosa među grupama, a time i između pojedinaca. U uvjetima snažne društvene pokretljivosti i stvarne različitosti, vrijednosti, obrazovanja, stila života, ta konfiguracija se rasprsnula i ostavila pojedince lišene relacionih kompetencija. Konflikti koji su uslijedili bili su često nerješivi jer su bili prožeti elementima moći i/ili etničkoga, itd. Pobornici "pokreta političke korektnosti ističu da neke grupe nisu samo apstraktno 'različite', one su isto tako različite i u položaju nejednakosti i marginalizacije" (Semprini, 63). Izostanak svijesti o njihovom pravu na jednakost, dostojanstvo, priznavanje itd. potencijalno može proizvoditi konflikte, posebice kada i sami pripadnici određenih grupa shvate da im ta prava nisu priznata ili, pak, da su izvrgnuti ruglu od strane drugih grupa.

Nemogućnost da se s drugim pregovara o dobroj distanci na osnovi "zdravog" razuma i "spontanosti" vodi tome da u pozivanju na pravo vidimo jednu vrstu traženja nekog vanjskog posrednika koji bi na višem nivou odredio pravila odnosa. Zato je prodor pravne sfere u privatnu, i napose, u sferu morala znak kako nepostojanja 'dogovorenih pravila' u praktičnom životu, tako i iskaz nesposobnosti pojedinaca da reguliraju svoje ponašanje na temelju nekih 'općih načela'. Pokret političke korektnosti u svojoj težnji za jednakosti i nošen svojom moralnoodgojnom misijom u sferi prava i pravde vidio je bitno sredstvo ostvarivanja svoga programa. Međutim, nastojanje da se objektiviziraju interpersonalni odnosi i da se oni podvrgnu potpuno formalnim normama ponašanja nepodložnim proturječnostima oslanja se na biheviorističku epistemo-

logiju koja hoće da izdvoji ponašanje pojedinca iz konteksta, te "da isključi interpretativnu dimenziju i racionalnu dinamiku, koja jedina i omogućava poređenja. Ali, jedna gesta i jedan čin imaju smisla samo u okviru nekog djelovanja i u odnosu na horizont recepcije" (Semprini, 64).

Pokušaj da se relacioni splet i navike interpersonalnih dogovora zamijene samo pozivanjem na pravne aspekte upućuje na zaključak "da postoji vjeronjavanje u mogućnost 'svodenja' dvosmislenosti svojstvene društvenim obrascima ponašanja, njihovoj objektivizaciji na jedan nespornan način." Tako se traganje sa savršenom distancom između pojedinaca, ostvarena zahvaljujući uvođenju neke treće regulatorne instance i pozivanjem na instrumente i/ili rječnik prava pokazuje kao 'slijepa ulica'. (Semprini)

5. Umjesto zaključka

Koncept političke korektnosti promatran u oblasti govora ili u oblasti ponašanja pokazuje da se problemi prouzrokovani socijalnom diferencijacijom umnožavaju ritmom bržim i opsežnijim od mogućnosti društva da te promjene usvoji. I kada je riječ o traganju za savršenim jezikom ili o traganju za savršenom distancom ili ponašanjem, evidentna su brojna proturječja ovoga projekta. Kritičari koncepta političke korektnosti usmjereni su na njegove tri bitne dimenzije.

Prvi krug kritike naglašava da politička korektnost pridonosi cenzuri i dovodi u opasnost slobodu govora, budući da postavlja brojne zapreke ili granice u javnom govoru, posebice u akademskoj zajednici.

Ali, kritika U. Ecoa mnogo je temeljitija i dalekosežnija. Ponekad, kaže Eco, politički korektno prelazi u latentni fašizam. "Sjećam se da je prije II. svjetskog rata velik broj Talijana, koji su u to vrijeme već zazirali od Židova, ali koji nisu htjeli da ih javnost doživljava kao rasiste, kada bi htjeli govoriti o nekom Židovu rekli bi da se radi o Izraelitu. Zanimarivali su činjenicu da su Židovi ponosni na to što ih se prepoznaje kao Židove čak i kad su (i, djelomično, baš zato) tu riječ kao uvredu rabili njihovi progonitelji" (Eco, 11). Drugi sramotni slučaj, piše Eco, odnosi se na lezbijke: dugo vremena su se oni koji su htjeli korektno govoriti bojali koristiti taj pojam zbog istih razloga zbog kojih nisu koristili pejorativne riječi za homoseksualce: stidljivo su govorili o sapfistima odnosno sapfisticama. Međutim, otkrilo se da su unutar homoseksualne zajednice muškarci htjeli da se za njih koristi riječ 'gay' dok su se žene i dalje mirno definirale kao lezbijke (djelomično i zbog pozadine koju taj pojam ima u književnosti⁴), pa je stoga postalo sasvim korektno tako ih nazivati (*Ibid*). Brojni su i satirični primjeri koji proizlaze iz činjenice da je 'politička korektnost', nakon što se nametnula kao demokratski i 'liberalan' pokret lje-

⁴ Prema pjesnikinji Sapho s otoka Lezba koju Platon naziva desetom muzom.

vičarske konotacije, dovela do očitih degeneracija. Tako se došlo do procjene da je 'mankind' (ljudski rod) seksistički pojam zbog prefiksa 'man' te da iz ukupnosti ljudskog roda isključuje žene, pa je odlučeno da je riječ potrebno zamijeniti s 'humanity', bez obzira na etimologiju te riječi koja također dolazi od 'homo', a ne od 'mulier'. Zbog istog razloga provociranja, ali opet zanemarujući etimologiju, određeni ogranci feminističkog pokreta predlagali su da se više ne govori 'history' ('his' na engleskom znači 'njegova') već 'herstory' (Eco, *Ibid*).

Promatrajući političku korektnost kao temu konzervativaca ili kao temu ljevičara, evidentno je da su konzervativci skloni stavu da se mnogi politički termini koriste kao pokriće za izbjegavanje vlastite odgovornosti za neku konkretnu pojavu, dok neki na političku korektnost gledaju kao "pošast našega vremena". Ljevica, barem u Americi gdje je ovaj pokret i nastao, pokazuje u osnovi dva stanovišta. Jedno političku korektnost odbacuje kao političko nametanje govora i ponašanja, dok je drugo, u osnovi, suglasno s idejama 'poštovanja različitosti', ali pokazuju otklon od radikalističkih zastranjivanja označenih političkom korektnošću (Mesić, 385).

I na kraju, značaj projekta političke korektnosti, kako to upućuje A. Sempri, nije toliko u rješenjima koja predlaže u traganju za savršenim jezikom i savršenim ponašanjem, već više u značenju problema koje obznanjuje – za koje A. Sempri smatra da "završavaju u slijepoj ulici", a U. Eco "da dovodi do devijantnih lingvističkih uporaba" – to jest u njegovim vizionarskim težnjama. Njegov značaj počiva u moralnom angažmanu, reformatorskom zanosu, snu o društvenoj regulaciji; u njegovim često nezgrapnim nastojanjima da se učini mogućim suživot uz poštivanje jednakosti i pravilno vrednovanje različitosti, što mu podaruje osobine, ali i mane i aporije jedne velike suvremene utopije.

Literatura:

1. B. Barry, (2006), *Kultura i jednakost, egalitarna kritika multikulturalizma*, Zagreb, Jesenski i Turk
2. F. Cerutti, (2006), *Identitet i politika*, Zagreb, Politička kultura
3. U. Eco, *Digressions sur le politiquement correct*, "Le Monde", Paris, 10. i 11. aug. 2006.
4. A. Ehrenberg, (1995), *L'individu incertain*, Calmann-Lévy, Paris
5. R. Feldstein, (1997), *Political Correctness*, Univ. of Minnesota Press, Minneapolis, London
6. M. Foucault, (2001) *Riječi i stvari*, Golden marketing, Zagreb
7. A. Giddens, (1991), *Modernity and Self-identity*, Stanford Univ. Press
8. D. Goldberg (ur.), (1994), *Multiculturalism. A Critical Reader*, Cambridge, Blackwell

9. E. Goodheart, "PC or Not PC", *Partisan Review*, 4/1993.
10. A. Heywood, (2000), *Key Concepts in Politics*, Palgrave Macmillan, New York
11. E. Hejvud (A. Heywood), (2004), *Politika*, Clio, Beograd
12. W. Kymlicka, (2003), *Multikulturalno građanstvo; Liberalna teorija ljudskih prava*, Zagreb, Jesenski i Turk,
13. J. Levy, "The Ennui of PC", *Brown Alumni Monthly*, Oct. 1991.
14. M. Mesić, (2006), *Multikulturalizam*, Zagreb, Školska knjiga,
15. A. J. Schmidt, (1997), *The Menace of Multiculturalism. The Trojan Horse in America*, Prager, London
16. A. Semprini, (2004), *Multukulturalizam*, Beograd, Clio
17. Ch. Taylor, (1994), *Multiculturalisme. Différence et démocratie*, Aubier, Paris
18. M. Wiewiorka (ur.), (1996) *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*, Paris, La Découverte, 1996.

Summary

The Concept of Political Correctness

Starting from the important characteristics of political culture of multiculturalism as a context for analysing the concept of political correctness, the origins of the idea and determination of political correctness, especially its dimensions as political speech as well as the field of political action, are being exposed and considered in this article. At the end the author critically exposes implications, differences and the meaning of the concept of political correctness.

Key words: multiculturalism, diversity, nominalistic and constructivist speech, dual distance, contemporary utopia